

*До спеціалізованої вченої ради Д 26.236.02
Інституту держави і права імені В. М. Корецького
Національної академії наук України*

*Інститут держави і права імені В. М. Корецького НАН України
Україна, 01001, м. Київ, вул. Трьохсвятительська, 4.*

В І Д Г У К
офіційного опонента на дисертацію
Бугери Олени Іванівни

«Кримінологічні засади використання мережі Інтернет для запобігання злочинності», поданої на здобуття наукового ступеня доктора юридичних наук за спеціальністю 12.00.08 – кримінальне право та кримінологія; кримінально-виконавче право

Відгук підготовлений на підставі вивчення тексту дисертації, автореферату та опублікованих за темою дисертації праць здобувача.

Актуальність теми дослідження. Як казав Уїнстон Черчилль: «Хто володіє інформацією, той володіє світом». Сьогодні ця фраза набуває дедалі більшого значення, адже, той, хто контролює потоки інформації, контролює і свідомість населення, тому робота органів державної влади повинна бути організована так, щоб вони проводили ефективну інформаційну політику, могли контролювати інформаційний простір, відновити авторитет органів державної влади у проблемних регіонах. Серед сучасних тенденцій розвитку суспільства слід відзначити глобальну інформатизацію практично всіх сфер життєдіяльності людини, включаючи економіку, державне управління, науку, мистецтво. Загальна діджиталізація є основною ознакою переходу цивілізованого світу до стану технологічно нового, інформаційного суспільства. В умовах глобальної інформатизації змінюється характер формування сучасних правовідносин у сфері розповсюдження і використання інформації, їх сутність, зміст, роль і місце організаційно-правових основ захисту інформації.

Пандемія коронавірусу ще більше активізувала питання стосовно розробки заходів запобігання злочинності та формування єдиного правового поля, в рамках якого відбуватиметься захист від злочинів, що вчиняються у сфері використання комп'ютерних технологій. Логічно, що світова увага сьогодні прикута до проблеми COVID-19 як хвороби, проте ми повинні усвідомлювати, що злочинність не зникає, а лише перелаштовується, переходить у інший, цифровий вимір, загроза злочинності залишається динамічною, і нові або адаптовані види злочинної діяльності з'являються і будуть продовжувати з'являтися і надалі як під час кризи, так і після неї. Пандемія — це новий виток можливостей, якими вправно користуються як окремі злочинці, так і організована злочинність. Можемо стверджувати, що злочинність має всі потужності якнайшвидше адаптуватись в умовах коронакризи.

Однак слід відзначити, що становлення інформаційного суспільства в Україні стримується низкою проблем нормативно-правового та

організаційного векторів. Незважаючи на досить недавню появу, кіберзлочинність перетворилася із протиправної поведінки на одну із найбільших цивілізаційних загроз. З кожним роком феномен кіберзлочинності набирає обертів і стає дедалі поширенішим видом злочинів, що обумовлює необхідність розробки відповідного теоретико-методологічного апарату юридичної науки в цілому, і активізації зусиль кримінології зокрема. Поряд із необхідністю своєчасного оновлення законодавчої бази, яка б відповідала сучасним проблемам суспільства постає нагальна потреба впроваджувати заходи із запобігання злочинності та формування позитивної репутації держави.

В цьому контексті ключовим стає питання міжнародного співробітництва в сфері як захисту інформації та мереж, так і можливостей використання мережі Інтернет для запобігання злочинності. Взаємодія різних держав та різних компаній є можливою лише за умови створення та функціонування посередників, що мають відповідний міжнародно-правовий статус, оскільки національне законодавство країн-учасників економічних відносин, предметом яких є комп'ютерні та інформаційні технології, є неоднорідним, що ускладнює як отримання необхідного правозахисного ефекту, так і напрацювання законодавчого регулювання правовідносин в мережі Інтернет з питань запобігання злочинності. Певні кроки в цьому напрямі вже здійснено: на Десятому конгресі із запобігання злочинності і поводження з правопорушниками, що проводився в рамках ООН, наголошувалося на продовженні зростання світової кіберзлочинності, появи нових видів злочинів у сфері високих технологій і, разом з тим, на нездатності держав і організацій впоратися з кількістю проблем правового характеру, що збільшується, як у рамках національного, так і міжнародного права; у березні 2001 р. Комісія із запобігання злочинності і кримінального правосуддя ООН представила спеціальну доповідь, в якій була вперше наведена класифікація кіберзлочинів; не менш важливим документом у рамках ООН є Резолюція "По боротьбі із злочинним використанням інформаційних технологій" від 2001 року, в якій наголошується на необхідності співпраці між державами; прийнято конвенцію Ради Європи про кіберзлочинність (23.11.2001) та Додатковий протокол до неї (28.01.2003). Проте вони не надають підстав вважати проблему запобігання злочинності вирішеною.

Залишаються нерозв'язаними чимало теоретичних і практичних проблем щодо розуміння використання сучасних інформаційно-комунікаційних технологій в цілому та використання можливостей Інтернет-мережі для запобігання злочинності, що обумовлює потребу у науковому осмисленні цієї проблеми, необхідність здійснення поглиблених наукових досліджень та виробленні єдиного підходу до її вирішення.

Останніми роками у вітчизняній кримінологічній науці зростає інтерес до вивчення загальнотеоретичних фундаментальних проблем запобігання злочинності, в тому числі за допомогою інтернет-технологій, досліджуються деякі складові процесу запобігання злочинності, узагальнюється міжнародний досвід співробітництва. Однак, як відзначає більшість вчених і практиків, розробленість цієї проблеми на сьогодні є недостатньою, що

характеризується відсутністю предметного уявлення про сутність та механізм використання мережі Інтернет для запобігання злочинності. Саме через відсутність фундаментальних теоретичних досліджень, присвячених кримінологічному аналізу використання мережі Інтернет, бракує повного бачення науково-обґрунтованих шляхів, дієвих організаційних та правових методів для вжиття ефективних заходів запобігання злочинності в контексті загальної боротьби зі злочинністю.

Актуальність дослідження підкреслюється й тим, що обрана тема дослідження відповідає *загальнодержавним пріоритетам* стосовно забезпечення національної безпеки та протидії злочинності. Дисертація ґрунтується на положеннях Стратегії національної безпеки України «Безпека людини-безпека України» (Указ Президента України від 14 вересня 2020 року № 392/2020), Стратегії розвитку системи Міністерства внутрішніх справ України до 2020 року (Розпорядження Кабінету Міністрів України № 1023 від 15 листопада 2017 року) та Концепції програми інформатизації системи Міністерства внутрішніх справ України на 2018–2020 роки (Рішення колегії МВС № 18 КМ від 05 листопада 2018 року). Дисертація є частиною тематик науково-дослідних робіт відділу проблем кримінального права, кримінології та судоустрою Інституту держави і права ім. В. М. Корецького НАН України – «Проблеми підвищення ефективності кримінальної юстиції України» на 2017–2019 рр. (номер державної реєстрації РК 0117U002703), «Проблеми модернізації теорії і практики протидії злочинності в Україні» на 2020–2022 рр. (номер державної реєстрації РК 0119U103017).

Відповідно, обрана тема дисертаційного дослідження *Олени Іванівни Бугери «Кримінологічні засади використання мережі Інтернет для запобігання злочинності»* має вагомое суспільно-політичне значення для удосконалення запобігання злочинності в Україні, є своєчасною і перспективною для подальших досліджень.

Обґрунтованість наукових положень, висновків і рекомендацій, сформульованих у дисертації, та їх достовірність не викликає зауважень. Дисертаційне дослідження дійсно містить наукові положення, які мають науково-теоретичне значення для кримінології та кримінально-правової науки. Порівняльно-правовий підхід визначення перспектив використання заходів кримінологічного забезпечення використання можливостей мережі Інтернет для запобігання злочинності та їх законодавчого врегулювання базуються на аналізі міжнародного законодавства та законодавства європейських держав, а також на аналізі зарубіжного досвіду використання Інтернет-технологій для забезпечення суспільної безпеки.

Відповідає встановленим вимогам та не викликає заперечень *об'єкт* та *предмет* дослідження. Їх визначено згідно з вимогами до дисертаційних робіт на здобуття наукового ступеня доктора юридичних наук. Належний науковий рівень дисертації О.І. Бугери забезпечується правильною постановкою мети і визначенням відповідно до цього завдань дослідження, які відповідають структурі роботи, змісту викладеного матеріалу та здобутим науковим результатам. Визначені у роботі завдання вирішуються у роботі, що у свою чергу свідчить про досягнення поставленої мети дослідження. Структура дисертації є логічною та обґрунтованою, послідовною і завершеною.

Послідовність викладу матеріалу у роботі є усталеною для наукових кримінологічних досліджень злочинності. Обсяг дисертаційного дослідження відповідає встановленим вимогам і складає 474 сторінки, з яких 371 сторінка основного тексту. У дисертації використано достатній набір методів дослідження. Так, у роботі застосовані як загальнонаукові, так і спеціальні методи наукового пізнання. Авторка детально пояснила для вирішення яких задач у роботі використовується кожен метод дослідження (С. 5-6 автореферату), що відповідає змісту роботи. Особливо слід відзначити вдале використання авторкою системного, статистичного та методу моделювання у їх взаємозв'язку практично у всіх підрозділах роботи.

Дисертантка опрацювала значний масив загальнонаукової та спеціальної літератури, нормативних актів, зарубіжних джерел (618 найменувань). Поряд із працями з проблем кримінології, міжнародного права, використано літературу з інших галузей права, зокрема інформаційного права, кримінального процесу, національної безпеки.

Обґрунтованість наукових результатів підтверджується і тим, що автор робить висновки на підставі аналізу й порівняння поглядів і концепцій зарубіжних й вітчизняних науковців, вдало ілюструє їх результатами аналізу досвіду використання мережі Інтернет для запобігання злочинності. Висновки до розділів і загальні висновки відповідають сутності розглянутих питань і відзначаються чіткістю викладених думок.

Достатніми для здобуття наукового ступеня доктора юридичних наук та обґрунтування наукових результатів дисертації є нормативна та емпірична бази дослідження. *Емпіричну базу дослідження* становлять систематизовані результати анонімного анкетування 73 працівників органів внутрішніх справ та анонімне анкетування 588 громадян щодо з'ясування рівня їх комунікації за допомогою мережі Інтернет з Національною поліцією України з питань запобігання злочинності (Додаток Б, В. С. 451-455). Положення та висновки дисертації ґрунтуються на нормах Конституції України, нормативно-правових актах Президента України, Верховної Ради України, Кабінету Міністрів України, підзаконних нормативно-правових актах щодо запобігання злочинності.

Новизна наукових положень, висновків і рекомендацій, сформульованих у дисертації, та їх обґрунтованість. У цілому науковий рівень рецензованої роботи дозволяє надати виключно позитивну оцінку змісту роботи та автореферату дисертації, з чого можна зробити висновок, що дисертаційне дослідження О.І. Бугери є завершеною науковою працею, яка характеризується єдністю змісту і свідчить про особистий внесок здобувача у кримінологію.

Аналіз змісту дисертації свідчить про те, що авторкою розроблено низку нових теоретичних положень, або удосконалено існуючі знання щодо запобігання злочинності. Серед найбільш вагомих нових наукових положень, що містяться в роботі, слід виділити наступні.

У *першому розділі* дисертації «Теоретико-кримінологічні засади використання мережі Інтернет для запобігання злочинності» (С. 18-75) досліджено методологічні підходи до визначення поняття використання мережі Інтернет для запобігання злочинності, розглянуто сутність запобігання

злочинності з точки зору кримінології як науки, її стратегічної мети, завдань, методології та тенденцій розвитку на сучасному етапі з урахуванням зарубіжного досвіду, та надано власне визначення поняття «запобігання злочинності з використанням мережі Інтернет – це діяльність із задіянням технологічних можливостей всесвітньої мережі Інтернет щодо виявлення причин і умов злочинності, розроблення заходів для їх обмеження, нейтралізації та усунення на загальносоціальному, спеціально-кримінологічному, індивідуальному рівнях» (С. 31).

У підрозділі 1.2. роботи дається характеристика розвитку загальнотеоретичних положень щодо використання мережі Інтернет для запобігання злочинності, встановлюється відповідність кримінологічних досліджень розвитку технологічних можливостей мережі Інтернет та визначається періодизація формування правових засад та наукової думки у цій царині (С. 42-43 роботи; С. 12 автореферату). Позитивним є наскрізне використання авторкою компаративіського підходу, стосовно аналізу зарубіжного досвіду застосування кримінологічних заходів запобігання злочинності з використанням мережі Інтернет.

Слід погодитись з Оленою Іванівною, що найпотужніші методи інтелектуального аналізу даних, які успішно працюють в багатьох галузях економіки, недостатньо застосовуються для запобігання злочинності через відсутність достатньої кількості достовірних баз даних (С. 41); в Україні відсутній концептуальний документ щодо запобігання злочинності в сучасних умовах цифровізації та розвитку мережі Інтернет (С. 45); в той же час загострення криміногенної ситуації та антитерористична операція на Сході країни вимагають створення надсучасної системи запобігання надзвичайним ситуаціям, протидії тероризму, «інтелектуальних» заходів безпеки громадян та критичної інфраструктури міст та селищ (С. 46).

Вважаю слушною та своєчасною пропозицію авторки про доцільність розроблення Концепції використання мережі Інтернет для запобігання злочинності, «яка повинна забезпечити зміну «ініціативи» використання можливостей всесвітньої мережі зі злочинною метою та надати при цьому оновлений інструментарій правоохоронним органам для запобігання злочинності». Необхідність розроблення вказаної Концепції обґрунтовується: по-перше, необхідністю підвищення рівня ефективності запобігання злочинності в умовах розвитку в Україні електронного урядування (e-Government), тобто моделі державного управління, яка заснована на використанні сучасних інформаційних та комунікаційних технологій з метою підвищення ефективності та прозорості влади, а також встановлення суспільного контролю над нею (С. 48); по-друге, розроблення Концепції використання мережі Інтернет для запобігання злочинності сприятиме також підвищенню рівня запобіжної діяльності щодо кіберзлочинності, рівень якої зростає (С. 55); по-третє, необхідність розроблення концептуальних підходів щодо використання можливостей мережі Інтернет для запобігання злочинності серед неповнолітніх; по-четверте, розроблення Концепції запобігання злочинності з використанням мережі Інтернет сприятиме також формуванню загальної стратегії запобігання злочинності, як доктринального документу у цій сфері (С. 56).

У підрозділі 1.3. роботи обґрунтовано, що для реалізації вищезазначеної Концепції використання мережі Інтернет для запобігання злочинності доцільним є розроблення Стратегії запобігання злочинності на основі використання можливостей мережі Інтернет на період 2020–2025 років. Визначено цілі Стратегії на загальносоціальному, спеціально-кримінологічному та індивідуальному рівнях та набір індикаторів для оцінювання досягнення мети Стратегії: а) оцінку зниження рівня злочинності в результаті використання методик щодо її запобігання на основі Інтернет-технологій: картографування кримінологічної інформації, технологій великих даних (Big Data Technologies); технологій Інтернету речей (Internet of Things Technologies); хмарних технологій (Cloud Technologies); технології QR-кодів, та ін.; б) оцінку працівниками правоохоронних органів рівня ефективності їхньої роботи після впровадження методик запобігання злочинності на основі можливостей мережі Інтернет для збору, зберігання, обміну та аналізу кримінологічно значимої інформації; в) оцінку працівниками правоохоронних органів рівня ефективності їхньої роботи після впровадження методик запобігання злочинності на основі можливостей мережі Інтернет при запровадженні принципу «Community policing».

Як позитив, слід відмітити, що для цілісності пропозиції щодо реалізації Концепції використання мережі Інтернет для запобігання злочинності авторкою аргументовано розроблення Плану заходів: створення законодавчої бази та організаційних основ для запровадження практики запобігання злочинності з використанням можливостей мережі Інтернет; нормативне врегулювання порядку створення інформаційних баз даних та порядку обміну інформацією для забезпечення Інтернет-картографування кримінологічно значимої інформації; розроблення необхідного програмного забезпечення для створення автоматизованого робочого місця кримінолога-аналітика з урахуванням міжнародного досвіду щодо використання Інтернет-технологій для прогнозування та запобігання злочинності; формування методичних підходів до використання інформаційних ресурсів мережі Інтернет для збору та аналізу кримінологічно значимої інформації з метою забезпечення виявлення, запобігання, припинення, розкриття окремих видів злочинів тощо.

У *другому розділі* дослідження «Шляхи вирішення проблем використання мережі Інтернет для запобігання злочинності» проаналізовано сучасні тенденції розвитку кримінологічної науки. Встановлено, що сучасна кримінологічна доктрина потребує подальшого формування новітньої, концептуально цілісної системи наукових знань, спрямованих на формування кримінологічних засад використання мережі Інтернет для запобігання злочинності в сучасних умовах впровадження інформаційно-комунікаційних технологій та цифровізації.

Визначено, що для зниження рівня криміналізації мережі Інтернет та ефективного запобігання злочинності (і в т. ч. кіберзлочинності) необхідним є: по-перше, забезпечення зміни загальної парадигми ставлення до такого інформаційно-комунікаційного феномену як Інтернет – від акцентування зусиль правоохоронних органів тільки на боротьбі з кіберзлочинністю, що є наслідком процесу криміналізації Інтернету, до комплексного використання можливостей мережі Інтернет для підвищення рівня ефективності запобігання злочинності; по-друге, правоохоронні органи повинні мати належний рівень технологічного

оснащення на основі сучасних Інтернет-технологій для запобігання злочинності (С. 11-12 автореферату).

Тому підтримую думку, що проблема профілактики та боротьби з кіберзлочинністю в Україні є комплексною. Сьогодні закони повинні відповідати вимогам, висунутим сучасним рівнем розвитку комп'ютерних технологій (С. 84).

У підрозділі 2.2. роботи аргументовано ефективність та дієвість картографування кримінологічної інформації у мережі Інтернет. При цьому наведено наступні аргументи: модельне зображення території з інформацією табличного типу забезпечує можливість використання, збереження, редагування, аналізу та відображення як географічних даних, так і кримінологічної інформації в режимі онлайн та оперативно вживати необхідні заходи протидії злочинності; картографування інформації про злочини передбачає також доступ громадськості до цієї інформації та сприяє підвищенню рівня комунікації поліції з громадянами щодо запобігання злочинності на загальнодержавному та локальному рівнях (С. 89).

Тому, слід погодитись з Оленою Іванівною, що Інтернет-картографування кримінологічної інформації є одним із найбільш ефективних та узагальнюючих способів візуалізації даних стосовно вчинених злочинів. А також підтримати думку авторки, що для розвитку Інтернет-картографування кримінологічної інформації в Україні доцільним є: здійснення відповідних фундаментальних кримінологічних досліджень; забезпечення підготовки фахівців відповідного рівня; внесення доповнення до ст. 5 Закону України «Про Національну програму інформатизації» щодо картографування кримінологічної інформації та забезпечення доступу до неї через мережу Інтернет усіх зацікавлених сторін (С. 99).

Відповідно, становить інтерес пропозиція авторки щодо прийняття Державної програми Інтернет-картографування кримінологічної інформації та створення в системі Міністерства внутрішніх справ України Державного дослідного центру з питань Інтернет-картографування кримінологічної інформації, основною метою діяльності якого є наукове забезпечення процесу картографування кримінологічно значимої інформації, її аналіз для прогнозування злочинності, забезпечення підготовки фахівців відповідного рівня (С. 12 автореферату).

У підрозділах 2.3-2.5 авторка аналізує проблеми використання соціальних Інтернет-мереж, Інтернет-технологій великих даних (Big Data Technologies); технологій Інтернету речей (Internet of Things Technologies); хмарних технологій (Cloud Technologies); технологій QR-кодів, веб-сайтів для запобігання злочинності.

Як результат проведеного аналізу, у роботі обґрунтовано доцільність використання можливостей Інтернет-мереж для запобігання злочинності за такими напрямками: здійснення моніторингу та аналізу кримінологічно значимої інформації; підвищення рівня комунікації між поліцією і громадянами щодо вирішення проблем запобігання злочинності; поширення оперативної інформації щодо розшуку злочинців, повідомлень про вчинені злочини та можливої небезпеки для мешканців певних територій; поширення інформації, практичних рекомендацій щодо моделей реагування громадян на протиправні

дії, контактної інформації для зв'язку з працівниками правоохоронних органів та ін. (С.159-160).

Не менш важливе значення для розробки заходів протидії злочинності має інформаційно-аналітичне забезпечення, що досліджується у підрозділі 2.6 роботи. Інформаційно-аналітичне забезпечення - наявність інформації про стан, динаміку, структуру злочинів, вплив на злочинність соціально-економічного стану держави, діяльність суб'єктів запобігання злочинності. При цьому необхідно мати в своєму розпорядженні досить повну інформацію, що відображала б реальний стан злочинності в країні та фактори, які призводять до її виникнення. О.І. Бугера вірно вказує на проблеми отримання такої інформації та її аналіз. Зокрема, акцентується на проблемі розосередження обліку злочинів по окремих відомствах та робить висновок, що існуюча система збирання показників кримінально-правової статистики про злочинність через відомчий підхід до неї не сприяє формуванню об'єктивної і достовірної картини про стан злочинності в країні та про результати роботи правоохоронної системи (С.146).

Підтримую пропозицію О.І. Бугери щодо вдосконалення інформаційно-аналітичного забезпечення запобігання злочинності шляхом технологічного переоснащення правоохоронних органів, створення спеціалізованих баз кримінологічної інформації, їх ефективне функціонування та оновлення, і у тому числі, щодо картографування кримінологічної інформації з використанням геоінформаційної системи та ін.

У *третьому розділі* роботи «Питання впровадження кримінологічних заходів використання мережі Інтернет для запобігання злочинності» висвітлено питання використання мережі Інтернет для запобігання злочинності на загальносоціальному, спеціально-кримінологічному та індивідуальному рівнях, аргументовано напрями та визначено їх суть.

Доведено, що в сучасних умовах розвитку інформаційного суспільства важливим фактором запобігання злочинності на загальносоціальному рівні є використання можливостей мережі Інтернет, насамперед, щодо підвищення рівня правової культури населення, надання відповідних освітніх послуг, забезпечення доступу до електронних спеціалізованих засобів масової інформації (С. 167).

Солідарна з Оленою Іванівною, що одним з базових напрямів використання мережі Інтернет для запобігання злочинності на загальносоціальному рівні є підвищення рівня правової культури. Тому вважаю слушною пропозицію О.І. Бугери, щодо розроблення Концепції підвищення рівня правової культури населення з використанням мережі Інтернет, яка передбачає: механізм реалізації спеціалізованих програм підвищення рівня правової культури; забезпечення технологічних умов доступу населення до правової інформації в мережі Інтернет (в публічних місцях, навчальних закладах та ін.); підвищення рівня використання можливостей соціальних Інтернет-мереж щодо підвищення рівня правової культури; створення нових спеціалізованих та оновлення існуючих веб-сайтів як на рівні органів виконавчої влади, так і на рівні громадських організацій (С. 179-181; С. 16 автореферату).

Визначено, що основними напрямками спеціально-кримінологічного рівня запобігання злочинності з використанням мережі Інтернет є: використання соціальних Інтернет-мереж для моніторингу кримінологічно-значимої інформації; створення спеціалізованих блогів, організації чатів; задіяння Інтернету речей (звукових датчиків для ідентифікації пострілів з вогнепальної зброї, безпілотних літальних апаратів з камерами високої роздільної здатності та ін.); створення спеціалізованих сайтів із практичними рекомендаціями щодо запобігання злочинності; Інтернет-картографування кримінологічної інформації та ін. (С. 183). При цьому у роботі вірно робиться акцент на низці нагальних проблем: недосконалість правового регулювання сфери інформаційного забезпечення правоохоронних органів; невідповідність інформаційних систем актуальним потребам правоохоронців та відсутність дієвої інтегрованої інформаційної системи; удосконалення механізмів зовнішньої взаємодії на міжнародному рівні між правоохоронними органами у сфері використання інформаційних технологій з метою запобігання та протидії транснаціональній злочинності; розробка та впровадження комплексної системи захисту інформаційного простору тощо.

Дещо дискусійними є положення підрозділу 3.3 стосовно сутності використання мережі Інтернет для запобігання злочинності на індивідуальному рівні, а саме «спеціально-кримінологічне запобігання злочинності, здійснюване стосовно конкретної особи – потенційного злочинця, є індивідуальним запобіганням» (С. 200); «...індивідуальна профілактика злочинів - це сукупність спеціальних заходів щодо конкретних осіб» (С. 201).

Та загалом, авторка приходить до вірного висновку, з чим варто погодитись, що запобігання злочинності на індивідуальному рівні з використанням мережі Інтернет може здійснюватися шляхом: 1) індивідуального контролю за підозрюваним, обвинуваченим, на якого слідчим суддею, судом покладено обов'язок носити електронний браслет; 2) запобігання керуванню автотранспортними засобами особами в нетверезому стані (використання систем блокування запуску двигуна автомобіля); 3) створення спеціалізованих веб-сайтів з набором інформаційних матеріалів щодо запобігання злочинності з можливістю здійснення індивідуального впливу на особу з урахуванням його психологічних особливостей; використання соціальних Інтернет-мереж для запобігання злочинності на індивідуальному рівні та ін. Для ефективного запобігання злочинності важливим є також забезпечення підвищення професійного рівня працівників правоохоронних органів та розроблення навчальної програми «Використання мережі Інтернет для запобігання злочинності на індивідуальному рівні» (С. 209; С. 17 автореферату).

У *четвертому розділі* роботи «Проблеми вдосконалення законодавства щодо використання мережі Інтернет для запобігання злочинності» проведено аналіз законодавства України, що регулює правовідносини в мережі Інтернет з питань запобігання злочинності та встановлено, що вітчизняна законодавча база з проблем використання мережі Інтернет для запобігання злочинності в Україні не містить окремих спеціалізованих законодавчих актів, а формується на основі правових норм, що регулюють загальні проблеми інформатизації,

кібербезпеки та запобігання злочинності пов'язаної з використанням комп'ютерів і мережі Інтернет (С. 213, 259; С. 17 автореферату).

Грунтовно досліджено міжнародний досвід формування законодавчої бази щодо використання мережі Інтернет для запобігання злочинності (підрозділ 4.2), де вказується, що тривалий час, як і в Україні правові норми щодо цієї проблеми були спрямовані саме на запобігання кіберзлочинності (комп'ютерної злочинності). Позитивним та корисним для України у цьому плані є досвід окремих штатів США та Великої Британії, Канади та Китаю. Тривалий час правові норми щодо цієї проблеми були зацентровані на запобіганні кіберзлочинності (комп'ютерної злочинності). З розвитком інформаційно-комунікаційних технологій та можливостей мережі Інтернет відбувся процес формування законодавчої бази, що відображає питання використання Інтернет-технологій для запобігання злочинності, і, зокрема, збору, обміну, аналізу, зберігання кримінологічної інформації та прогнозування злочинності; цифровізації кримінологічних досліджень; підвищення рівня комунікації між правоохоронними органами і громадськістю на основі інформаційно-комунікаційних технологій щодо питань запобігання злочинності та ін. (С. 293).

Головний акцент робиться на тому, що нормативна модель здійснення запобіжної діяльності у зарубіжних країнах передбачає наявність відповідної стратегії запобігання злочинності з урахуванням необхідності здійснення контролю за дотриманням прав людини і громадянина при здійсненні запобіжних заходів.

У підрозділі 4.3 вказується, що одним з викликів у протидії злочинності є низький рівень використання аналітичних інструментів, і, зокрема, щодо прогнозування відповідних загроз, з чим варто погодитись. Водночас, авторка підтримує один із прогресивних напрямів розвитку кримінології, саме цифрової кримінології, що є позитивом, вказуючи, що «результатом активізації процесу запобігання кіберзлочинності є розвиток цифрової кримінології, яка досліджує злочинність у все більш взаємопов'язаному глобальному і цифровому суспільстві. Цифрова кримінологія розвивається в ряді країн Європи, а також в Австралії, Канаді, Китаї, Великобританії та США» (С. 299).

У роботі аргументовано доцільність прийняття Закону України «Про використання мережі Інтернет для запобігання злочинності» та розроблено проект такого Закону, у якому визначені основні напрями запобігання злочинності з використанням можливостей мережі Інтернет, а саме: підвищення рівня комунікації між правоохоронними органами та громадськістю щодо запобігання злочинності шляхом створення умов для громадян здійснення Інтернет онлайн повідомлень щодо вчинених злочинів та надання відповідних пропозицій з питань удосконалення запобіжної діяльності; забезпечення доступу населення до правової інформації шляхом створення спеціалізованих веб-сайтів; підвищення рівня правової культури населення та формування негативного ставлення до протиправних діянь з використанням можливостей мережі Інтернет; підвищення професійного рівня працівників правоохоронних органів щодо освоєння сучасних методик використання можливостей мережі Інтернет для запобігання злочинності; удосконалення інформаційно-аналітичного забезпечення правоохоронних органів щодо

запобігання злочинності шляхом використання можливостей мережі Інтернет, і, зокрема, моніторингу соціальних Інтернет-мереж, картографування кримінологічно значимої інформації, використання Інтернет-технологій та ін.; розроблення методичних рекомендацій щодо використання мережі Інтернет для запобігання злочинності на загальносоціальному, спеціально-кримінологічному, індивідуальному рівнях; розвиток міжнародної співпраці з питань використання мережі Інтернет для запобігання злочинності (С. 354-355).

Також доведено доцільність розроблення Державної Програми підвищення рівня технологічного забезпечення правоохоронних органів України до 2025 року з відповідним розділом щодо використання мережі Інтернет для запобігання злочинності. Такий багатоаспектний розгляд проблем використання мережі Інтернет для запобігання злочинності сприятиме комплексному та системному подальшому дослідженні наукової проблеми у межах спеціальності 12.00.08.

Дисертація є першим в Україні монографічним дослідженням проблеми використання мережі Інтернет для запобігання злочинності, за результатами якого запропоновано Концепцію, Стратегію та План заходів на 2020-2025 роки. Аналіз змісту дисертації свідчить про те, що авторкою розроблено низку нових теоретичних положень, або удосконалено існуючі знання про закономірності детермінації і запобігання злочинності.

Положення та висновки, сформульовані в дисертації, окрім теоретичного, мають також **практичне значення** і можуть бути використані у таких сферах:

– *правотворчій* – з метою розроблення концептуальних положень запобігання злочинності в Україні, а також при підготовці законодавчих та інших нормативно-правових актів, подальшого вдосконалення чинного законодавства України (лист Комітету Верховної Ради України з питань законодавчого забезпечення правоохоронної діяльності Верховної Ради України від 12 лютого 2019 року № 04-18/12-240; лист Комітету Верховної Ради України з питань правової політики та правосуддя від 6 лютого 2019 року № 04-29/18-300);

– *правозастосовній* – для розроблення методичних рекомендацій для працівників правоохоронних органів щодо використання мережі Інтернет для запобігання злочинності;

– *навчальній* – для забезпечення викладання навчальних дисциплін «Кримінальне право: Загальна частина», «Кримінальне право: Особлива частина», «Кримінологія (акт впровадження у навчальний процес юридичного факультету Запорізького національного університету від 15 січня 2019 року № 01.01-13/08). Матеріали дисертації можуть бути використані під час підготовки підручників і навчальних посібників, підготовки та проведення лекцій, семінарських занять з курсу кримінології, в науково-дослідній роботі викладачів, студентів, ад'юнктів, курсантів та слухачів.

Вивчення дисертації показує **достатню апробацію** основних положень, висновків та пропозицій наукового дослідження, які викладені в роботі та рекомендовані для використання у навчальному процесі і практичній діяльності. Основні положення дисертації, теоретичні та практичні висновки і рекомендації були оприлюднені та обговорені у виступах дисертантки на 23-х

наукових заходах, опубліковані статті у 23-х фахових виданнях, 6 із них у зарубіжних наукових журналах та видана монографія.

Варто підкреслити, що здобувачка працює над темою дисертації **дев'ятий рік** (перша публікація по темі дисертації датована 2012 роком).

Оцінка ідентичності змісту автореферату та основних положень дисертації. В авторефераті викладені основні положення дисертаційної роботи. Структура автореферату повністю відповідає структурі тексту дисертації, його зміст відображає основні положення та результати дослідження, викладені в дисертації. Дисертація та автореферат відповідають вимогам МОН України. Отже, за своїм змістом **автореферат є ідентичним основним положенням тексту дисертаційного дослідження.**

Оформлення дисертаційного дослідження та автореферату. Дисертаційне дослідження та автореферат дисертації оформлено згідно з нормативними вимогами і стандартами з дотриманням системного викладення матеріалу. Робота написана державною, літературною мовою. Слід особливо відмітити науковий стиль роботи.

Основні положення, висновки, пропозиції та рекомендації дисертації викладені у дисертації та авторефераті в цілому характеризуються послідовністю, аргументованістю і завершеністю.

Вищевикладене є підставою для загальної позитивної оцінки дисертації *Бугери Олени Іванівни «Кримінологічні засади використання мережі Інтернет для запобігання злочинності»* як самостійного наукового дослідження з актуальної й важливої для науки та практики проблеми.

Позитивно оцінюючи в цілому дисертаційне дослідження, слід вказати на його окремі **висновки та пропозиції, що викликають певні сумніви, зауваження або вказують на окремі суперечності та можуть слугувати підґрунтям дискусії під час публічного захисту.**

1. У наукових колах існує дискусія щодо питання суб'єктів запобігання злочинності. У положенні новизни № 2 дисертантка розкриває суть концепту *«використання мережі Інтернет для запобігання злочинності»*, вказуючи, що це *«діяльність державних органів, які беруть участь у запобіганні злочинності із задіянням технологічних можливостей мережі Інтернет щодо виявлення причин і умов злочинності розроблення заходів для їх обмеження, нейтралізації та усунення на загальносоціальному, спеціально-кримінологічному, індивідуальному рівнях»*. Можна зробити висновок, що суб'єктами запобігання злочинності авторка визначає виключно державні органи, хоча у підрозділі 4.1 та 4.2 погоджується на необхідність законодавчого забезпечення процесу залучення громадськості до запобігання злочинам. Як відомо, держави часто не мають можливості контролювати трафік, по-перше, через те, що інструменти контролю та самі мережі, на яких їх може бути встановлено, знаходяться у приватних руках. По-друге, через відсутність технічної можливості блокувати певну діяльність. Під час публічного захисту варто було б уточнити дану позицію дисертантки.

2. Мережа Інтернет не має меж чи територій, хоча запровадження системи IP адрес та геолокації змінило Інтернет, і він більше не є світом без кордонів, ці кордони є прозорими, для тих, хто хоче їх порушувати, відповідно ефективно реалізувати процес запобігання злочинності національними

засобами окремо взятої держави, незалежно від її розвитку, неможливо. Адже, Україна, вибравши політику часткової гармонізації національного права в ІКТ-сфері з вже чинними міжнародними актами (у першу чергу – ЄС), фактично нарощує відставання, оскільки не приймає активної участі в законотворчій діяльності, пов'язаній із створенням нових норм та правил. Така національна законотворча політика вже показала свої значні недоліки при формуванні законодавчої бази регулювання у таких вразливих сферах, як захист персональних даних, штучний інтелект та кібербезпека.

Тому авторці окрім аналізу зарубіжного досвіду доречно було б дослідити механізм міжнародного співробітництва у сфері використання мережі Інтернет для запобігання злочинності, зокрема для вироблення і стандартизації відповідної нормативно-правової бази.

3. У підрозділі 2.3. «Проблеми використання соціальних Інтернет-мереж для запобігання злочинності» дисертантка ґрунтовно розкриває напрями використання соціальних Інтернет-мереж для запобігання злочинності, та не виправдано залишає поза увагою, заявлені назвою підрозділу, проблеми у цій сфері. Під час публічного захисту авторці варто визначити основні проблеми використання соціальних Інтернет-мереж для запобігання злочинності.

4. О.І. Бугера у підрозділі 2.4. «Використання Інтернет-технологій для запобігання злочинності» вказує, що основними Інтернет-технологіями, що використовуються для запобігання злочинності є: технології великих даних (Big Data Technologies); технології Інтернету речей (Internet of Things Technologies); хмарні технології (Cloud Technologies); технології QR-кодів та ін. (С.115). Визначає їх індикаторами оцінки результатів впровадження Стратегії запобігання злочинності (положення № 6 новизни роботи), з чим варто погодитись.

Проте, на мою думку, бракує в дисертації окремого підрозділу, чи принаймні, висловлення власної позиції стосовно доцільності використання Штучного інтелекту, хоча в роботі авторка бігло згадує про зарубіжний досвід використання Штучного інтелекту у запобіганні злочинності (С. 117,119,125).

5. Дисертантка іноді допускає неточності при вживанні окремих правових термінів. Так, досліджуючи проблеми ефективності запобігання злочинності (зокрема кіберзлочинності), робить висновок, що «для вирішення цих питань необхідним є удосконалення нормативно-правового забезпечення, зокрема, розроблення відповідних методичних рекомендацій, які можуть мати таку структуру: загальні положення; визначення понять; мета та завдання використання мережі Інтернет для запобігання злочинності; особливості використання Інтернет-технологій для збору, зберігання та аналізу кримінологічно значимої інформації, здійснення оперативно-розшукових дій, підвищення рівня правової культури громадян та ін.» (С.87-88).

Щодо удосконалення нормативно-правового забезпечення запобігання злочинності в цілому, жодних сумнівів не виникає, проте слід зазначити, що методичні рекомендації - це роз'яснення вже існуючих нормативно-правових актів чи окремих норм з методикою виконання окремих завдань, певного виду робіт, а також заходів. Тому, на мою думку, методичні рекомендації не можуть містити визначення понять, а лише давати тлумачити, роз'яснювати їх з метою підвищення ефективності правозастосування.

6. Не підтримую пропозицію О.І. Бугери про внесення змін та доповнень і до Закону України «Про Національну програму інформатизації» (С. 99; Розділ VII Додатку Ж. С. 470; С. 19-20 автореферату). Цей закон прийнятий ще 4 лютого 1998 року!, сьогодні містить безліч неузгодженостей і суперечностей. Немає сенсу пропонувати чергові зміни чи доповнення, а необхідною є розробка нового закону, який би відповідав сучасним потребам розвитку суспільства, викликам та загрозам, чинному кримінальному, кримінальному процесуальному законодавству, новим Стратегіям України, Доктрині інформаційної безпеки України та регулятивному законодавству у сфері захисту національної безпеки, та тероризму тощо.

7. У підпункті 4.3 дисертантка обґрунтовує доцільність прийняття спеціалізованого ЗУ «Про використання мережі інтернет для запобігання злочинності». Ст. 5 Проекту визначає систему органів, які здійснюють запобігання злочинності з використанням мережі Інтернет: *«Система державних органів, які здійснюють запобігання злочинності з використанням мережі Інтернет: а) спеціально створені для запобігання злочинності державні органи в системі Служби безпеки України та Міністерстві внутрішніх справ України; б) державні органи, які беруть участь у запобіганні злочинності в межах виконання покладених на них інших основних функцій»* (Розділ V Додатку Ж. С. 467).

На мою думку, запропонований дисертанткою підхід, містить ряд неузгодженостей, і, як мінімум, потребує додаткової аргументації. *По-перше*, на сьогодні реалізацію державної політики України у сфері боротьби з кіберзлочинністю здійснює: Державна служба спеціального зв'язку та захисту інформації України, Національна поліція України, Служба Безпеки України, Міністерство оборони України та Генеральний штаб Збройних Сил України, розвідувальні органи, Національний банк України. В кожному із зазначених державних органів створено відповідні підрозділи. Тобто, вищезазначені державні органи є суб'єктами протидії кіберзлочинності, але не будуть суб'єктами запобігання злочинності? Нелогічно. *По-друге*, європейський досвід та міжнародна практика, використовуює підхід до розмежування та конкретизації завдань і функцій державних органів, які уповноважені здійснювати запобігання злочинності з використанням мережі Інтернет, а саме: визначення головного суб'єкта у загальнодержавній структурі, з обов'язковим законодавчим врегулюванням віднесення інших суб'єктів до переліку органів, які беруть участь у запобіганні злочинності. Вважаю, що запропонований підхід О.І. Бугерою, навпаки посилить конкуренцію, як мінімум серед МВС України і СБ України та розпорошить функції по різним відомствах.

8. Авторка у своїй роботі достатньо приділяє уваги дослідженню Стратегії розвитку органів системи Міністерства внутрішніх справ на період до 2020 року (С. 231-240) та Концепції програми інформатизації системи Міністерства внутрішніх справ України, на 2018–2020 роки (С.240-245). Проте, було б доцільним зацентувати увагу на аналізі недоліків, прорахунків, проблем реалізації Стратегії і Концепції, а також аналізі переваг та врахувати їх при розробленні власної Концепції та Стратегії запобігання злочинності на основі використання можливостей мережі Інтернет на період 2020–2025 рр. На моє

переконання, кваліфікаційна робота тільки б виграла від такого підходу дослідження.

Загалом висловлені критичні зауваження істотно не впливають на позитивну оцінку дисертаційного дослідження, оскільки більшість із них є дискусійними або можуть бути предметом дискусії в ході публічного захисту дисертації.

Висновок щодо відповідності дисертації вимогам «Порядку присудження наукових ступенів і присвоєння вчених звань».

Рецензована робота є самостійною науковою кваліфікаційною працею. Основні положення дисертації відображені в публікаціях та авторефераті. Зміст статей дисертанта, опублікованих у виданнях, що включені до переліку наукових фахових видань України, і тез доповідей на конференціях відображають основні результати дисертаційного дослідження та відповідають вимогам, встановленим МОН України.

Підсумовуючи вищевикладене, можна зробити **остаточний висновок**, що тема дисертаційного дослідження *Бугери Олени Іванівни «Кримінологічні засади використання мережі Інтернет для запобігання злочинності»* є актуальною і нагальною. Сформульовані автором висновки і рекомендації є достатньо аргументованими, містять наукову новизну, мають теоретичне та практичне значення. Рукопис дисертації має завершений характер, відповідає всім встановленим вимогам, пунктів 9, 10, 12, 13, Порядку присудження наукових ступенів, затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 24 липня 2013 року № 567. Автор дослідження – *Бугера Олена Іванівна* – **заслуговує присудження наукового ступеня доктора юридичних наук за спеціальністю 12.00.08 – кримінальне право та кримінологія; кримінально-виконавче право.**

Офіційний опонент

**Завідувачка кафедри
кримінального права
Чернівецького національного
університету імені
Юрія Федьковича
докторка юридичних наук, доцентка**

Галина ЖАРОВСЬКА

**Підпис Г.П. Жаровської засвідчую
Начальник відділу кадрів**

Наталія ЯЦЕНЮК

«27» листопада 2020